

RECENZE

Christiane Grosser, Thomas Grosser, Rita Müller, Sylvia Schraut: *Flüchtlingsfrage. Das Zeitproblem*. Institut für Landeskunde und Regionalforschung der Universität Mannheim, Mannheim 1993, Südwestdeutsche Schriften Bd. 14, ed. W. v. Hippel, Ch. Jentsch, K. Schönhoven.

MARIA RHODE

Při semináři pro novější dějiny Univerzity v Mannheimu se prováděl výzkum k integraci uprchlíků v Bádensku-Württembersku po roce 1945. Sborník přináší výsledky této práce. Vedle úvodního příspěvku T. Grossera a S. Schrautové obsahuje svazek šest dalších článků, které se zabývají otázkami uprchlické politiky a široce pojatým problémem integrace uprchlíků. Metodické přístupy příspěvků jsou přitom různé. Poslední příspěvek Ch. Grosserové se týká problému zvláště důležitého pro oblast sociologie, ale i pro oral history, totiž možnostmi retrospektivní ankety soudobých svědků.

Právě různé přístupy zaměřené na stejný předmět, pozitivně vyčleňují tento sborník z řady jiných, u nichž se pojítka mezi příspěvky často omezuje pouze na fakt, že společně vycházejí. Práce mannheimských historiků má však ještě další, neméně důležitou přednost: každý článek přispívá k zaplnění mezer v bádání, které byly načrtnuty v úvodu: tak T. Grosser svým příspěvkem „Asimilační koncept ame-

rické uprchlické politiky v americké zóně po r. 1945“, (s. 11–54) příkladně vyhovuje požadavku skloubit moderní výzkum se speciálnějším zkoumáním otázek uprchlíků, který si autoři stanovili. S. Schrautová se při svém výzkumu, týkajícím se vzniku a provádění osídlovacího zákona, zabývá dosud zanedbávaným aspektem, totiž otázkou, jaký měly německé úřady prostor pro jednání (s. 129–163). Otázka hospodářské, sociální a kulturní integrace uprchlíků tvoří společné jádro tří zbylých výzkumů, které se přitom liší rozdílnými perspektivami a rozdílnými rovinami zkoumání. Zatímco S. Schrautová sleduje rámcové podmínky a následky přijímání uprchlíků celoplošně na úrovni Bádenska-Württemberska (s. 164–196), předkládají T. Grosser a R. Müllerová dvě paradigmatické detailní studie, ve kterých je osvětlena mikroúroveň, a to tak detailně, jak je nutné, a tak uceleně, jak je možné: na jedné straně příklad velkoměsta Mannheimu (Přijetí vyhnanců z vlasti a uprchlíků ze sovětské okupační zóny v Mannheimu v l. 1945–1960, s. 55–128), na druhé straně venkovský rámec malé obce (O těžkostech obyvatel jedné obce v Bergstraße v soužití s vyhnanci z vlasti. Dossenheim 1945–1950, s. 197–223).

Rozličné vlastnosti objektů a rovin pozorování vedou ve všech třech studiích k rozličným výsledkům. To znovu zdůrazňuje nutnost detailnějšího pohledu a dává za pravdu varování autorů před příliš paušálním hodnocením, které zastírá konflikty. Zatímco velkoměstský příklad Mannheimu opravňuje k pozitivnímu posuzování integrace, zkoumání Müllerové ukazuje pravý opak: neobvykle prudký a vytrvalý odpor proti usídlení uprchlíků v obci Dossenheim. Jaké jsou důvody, musíme se dále ptát, pro tak rozdílný vývoj? V případě Mannheimu odkazuje Grosser především na souhru různých, částečně protichůdných procesů. Za prvé vyplývala úspěšná asimilace a integrace tamějších uprchlíků z jejich věkové a sociální struktury. Mannheimští novousedlíci byli většinou mladí, svobodní muži a svoje cílové místo si zvolili sami, na rozdíl od podobně postižených druhů na venkově. Za druhé byla vzhledem k vysokému stupni zničení města velká poptávka po pracovní síle – jediném, co mohli uprchlíci nabídnout. Harmonická souhra mezi oběma komponenty byla ovšem rušena jednou okolností: v Mannheimu, označovaném za ohnisko

bytové potřeby, panoval akutní nedostatek bytů. Jen 17 % ze všech bytů zůstalo nepoškozených. Do hry mezi bytovými prostorami a poptávkou po pracovní síle, která byla zčásti nerovnoměrná, zasahovaly selektivním a regulujícím způsobem městské úřady. Vzhledem k asimilaci působily navíc pozitivně obecné podmínky velkoměstského prostředí. Stupeň integrace bylo možno v Mannheimu vyčíst z různých indikátorů. V r. 1946 bylo téměř 71 % uprchlíků výdělečně činných – proti 44,2 % mezi místním obyvatelstvem a 43,1 % mezi uprchlíky obecně. Také politicky nebyli tito noví občané nápadní ani svoji radikálností, ani výraznými partikularistickými tendencemi. Jako výsledek důsledné diferenciaci nenechává autor bez povšimnutí – přes všechny tyto indikátory úspěchu – stinné stránky života uprchlíků. Poukazuje na projevovanou nelibost lidí zde usazených, kteří se při veškerém chápání nesnází uprchlíků cítili být vystaveni nepříjemné konkurenci na trhu s byty – především po masové přesídlovací akci na začátku 50. let a po přílivu uprchlíků z NDR po roce 1953.

Nyní k opačnému příkladu Dossenheim. Zde setrvalo obyvatelstvo ve zvláště tvrdém a houževnatém odporu vůči usídlení nových občanů, takže muselo být v roce 1946 asi 57 uprchlíků ubytováno pod nátlakem. Když autorka uvedla cíle, strategii a vzorky chování obce, které směřovaly od obstrukce až k aktivnímu odporu, položila si otázku, jak by bylo možné vysvětlit tak prudký obranný postoj. Leč přes důkladné zkoumání mnoha relevantních a kvantifikovatelných faktorů, jako je přírůstek obyvatelstva, podíl vyhnanců k obyvatelstvu, podíl dojíždějících, sociální složení výdělečně činných osob, náboženské vyznání, zabydlenost a daňová tvorba, dospívá R. Müllerová k výsledku pro historika velmi nepříjemnému: materiál, který byl nalezen a podroben analýze, nelze přijatelně vysvětlit. Neboť v žádné z analyzovaných oblastí se Dossenheim nijak výrazně nelišil od obcí, s nimiž mohl být srovnáván, a které překonaly svůj počáteční odpor jinak než on a které navíc – jako třeba Hettingen – samy sáhly po pomocných opatřeních. Jako jediné možné vysvětlení zbývá již jen okoralá sociální a příbuzenská struktura obce a také postoj místních veličin, především starosty a faráře. Co se jeví na první pohled jako nouzové řešení, obsahuje podle mého názoru klíč k interpretaci.

Výsledkem této důkladné analýzy je totiž skutečnost, že se sociálně uzavřená konzervativní společnost nechává ve svém chování mnohem více vést postojem lokální mocenské elity než jinými vyčíslitelnými okolnostmi. Na podporu této hypotézy by bylo nezbytné zkoumání právě tohoto faktoru v případě jiných, srovnatelných obcí.

Třetí průzkum prováděný v oblasti Bádenska-Württemberska dospívá konečně k vyváženějšímu závěru. Avšak i zde je detailní práce prvořadým požadavkem. Také z perspektivy celé země byl odpor proti usídlení uprchlíků živený místním zájmovým patriotismem tak silný, že americké vojenské velení bylo nuceno nařizovat přijímání uprchlíků podle kvót, stanovených podle hustoty osídlení. Strukturně příznivé rámcové podmínky se nacházely v severním Württembersku. Typicky agrární severní Bádensko mělo mnohem větší potíže, především při integraci uprchlíků na trhu práce. Jak se ukázalo, došlo při přidělování uprchlíků k velkým chybám, a také akce s přesídlováním uprchlických rodin, zamýšlené jako nápravný prostředek, se ukázaly málo užitečné. Ekonomické problémy se začleněním do společnosti se odrazily také v chování uprchlíků při volbách. Jejich počet mezi obyvatelstvem na zemské a regionální úrovni se obdivuhodně shodoval s podílem hlasů odevzdaných pro Společenství v nouzi (Notgemeinschaft), spolek, zaměřený převážně na zájmy vyhnanců. Na tomto pozadí se jeví začlenění do trhu práce nejdůležitějším kritériem, podporujícím asimilaci.

Rychlá asimilace jako základ každé politiky vůči uprchlíkům byla také cílem americké uprchlické politiky, jak ji nastínil státní departement. Z tohoto principu pak vycházela základní poučka disperzní osidlovací politiky a zákaz sdružování pro uprchlíky na jedné straně, a na druhé straně tomu odpovídaly hrozby trestního stíhání za diskriminaci uprchlíků místními usedlíky. Americké úřady se zpočátku domnívaly, že dokáží přizpůsobit proud uprchlíků možnostem země přijmout je a že se obejdou bez dalšího konceptu uprchlické politiky. Řešení otázky uprchlíků jako takové se považovalo za čistě německou záležitost. Jeho realizaci ovšem Američané pozorně sledovali. Nárok vojenského velení na kontrolu za současného převedení zodpovědnosti na Němce tak přispělo k dvoukolejnosti americké politiky. Jak

konstatuje T. Grosser (s. 49), ve svých důsledcích bylo urychlování asimilační strategie ambivalentní. Částečně je lze označit dokonce jako kontraproduktivní, neboť princip paralelního projednávání zabraňoval rychlé a účinné finanční pomoci uprchlíkům a tím také nepřímo jejich asimilaci. Zde mi budiž dovolena otázka z opačné strany. Nepřižívala by časnější finanční pomoc uprchlíkům odpor starousedlíků, nekonzerovala by jejich zvláštní status nových občanů a nebránila by také tímto způsobem v jejich asimilaci? Jak velký byl odpor obyvatelstva a úřadů vůči upřednostňování uprchlíků, můžeme v neposlední řadě pozorovat na ztroskotání programu pozemkové reformy. Tento návrh zákona, koncipovaný původně státním departementem jako součást programu denacifikace a demokratizace, se ocitl ve středu vzrůstajících sovětských intervencí, jak může dokázat S. Schrautová. Ze strany německých úřadů bylo přitom americké velení vystaveno taktice obstrukcí a zdržování. Vedle toho naznačovaly problémy s ubytováním a zaměstnáváním uprchlíků, že by měla být tato skupina obyvatel při rozdělování půdy upřednostněna. Nejsilnější ze všech těchto tlaků byl odmítavý postoj německých úřadů. Ty přes opakované varování Američanů pochopily – zemská rada ze všech nejvíce – že projekt „nějak dopadne“. Když vojenské velení sáhlo po posledním prostředku a v roce 1949 nařídilo rozdělování půdy, byl už v dohledu konec okupace. 6186 ha půdy, které byly do roku 1949 s nechtí rozděleny, nebyly také v žádném případě dopřány uprchlíkům. Také zde byly lokálně patriotické zájmy silnější. Manévrovací prostor německých úřadů byl tedy značný. Jak vyplývá ze studie (s. 161), jestliže americké reformní snahy neodpovídaly německým zájmům, nedaly se také ani prosadit.

Z celkového hlediska nabízí tento sborník zdařilý příklad vědecky zpracovaných regionálních dějin. Takto pojatá lokalizace výzkumu nezískává proto nějaké zvláštní poznatky, neboť žádná ze studií nespouští ze zřetele nadřazený rámec zkoumání. Výsledky jsou tedy stejně rozmanité jako samy zkoumané objekty.